

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ Γ' ΤΑΞΗΣ ΘΕΩΡΗΤΙΚΗΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗΣ ΕΝΙΑΙΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ 2003

ΕΚΦΩΝΗΣΕΙΣ

Διδαγμένο κείμενο Θουκυδίδη Περικλέους Ἐπιτάφιος (41)

«Ἐυνελών τε λέγω τήν τε πᾶσαν πόλιν τῆς Ἑλλάδος παιδευσιν εἶναι καὶ καθ' ἕκαστον δοκεῖν ἂν μοι τὸν αὐτὸν ἄνδρα παρ' ἡμῶν ἐπὶ πλεῖστ' ἂν εἶδη καὶ μετὰ χαρίτων μάλιστ' ἂν εὐτραπέλως τὸ σῶμα αὐταρκες παρέχεσθαι. καὶ ὡς οὐ λόγων ἐν τῷ παρόντι κόμπος τάδε μᾶλλον ἢ ἔργων ἐστὶν ἀλήθεια, αὐτὴ ἢ δύναμις τῆς πόλεως, ἦν ἀπὸ τῶνδε τῶν τρόπων ἐκτησάμεθα, σημαίνει. μόνη γὰρ τῶν νῦν ἀκοῆς κρείσσω ἐς πείραν ἔρχεται, καὶ μόνη οὔτε τῷ πολεμῷ ἐπελθόντι ἀγανάκτησιν ἔχει ὑφ' οἷων κακοπαθεῖ οὔτε τῷ ὑπηκόῳ κατάμεμψιν ὡς οὐχ ὑπ' ἀξίων ἄρχεται. μετὰ μεγάλων δὲ σημείων καὶ οὐ δὴ τοι ἀμάρτυρόν γε τὴν δύναμιν παρασχόμενοι τοῖς τε νῦν καὶ τοῖς ἔπειτα θαυμασθησόμεθα, καὶ οὐδὲν προσδεόμενοι οὔτε Ὀμήρου ἐπαινέτου οὔτε ὅστις ἔπεισι μὲν τὸ αὐτίκα τέρπει, τῶν δ' ἔργων τὴν ὑπόνοιαν ἢ ἀλήθεια βλάβει, ἀλλὰ πᾶσαν μὲν θάλασσαν καὶ γῆν ἐσβατόν τῇ ἡμετέρα τόλμῃ καταναγκάσαντες γενέσθαι, πανταχοῦ δὲ μνημεῖα κακῶν τε κάγαθῶν αἴδια ξυγκατοικίσαντες. περὶ τοιαύτης οὖν πόλεως οἶδε τε γενναίως δικαιοῦντες μὴ ἀφαιρεθῆναι αὐτὴν μαχόμενοι ἐτελεύτησαν, καὶ τῶν λειπομένων πάντα τινὰ ἐθέλειν εἰκὸς ὑπὲρ αὐτῆς κάμνειν».

A. Από το κείμενο που σας δίνεται να μεταφράσετε στο τετράδιό σας το απόσπασμα: «μετὰ μεγάλων δὲ σημείων ... ὑπὲρ αὐτῆς κάμνειν».

Μονάδες 10

B. Να γράψετε στο τετράδιό σας τις απαντήσεις των παρακάτω ερωτήσεων:

B1. Να περιγράψετε τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας του Αθηναίου με βάση τα στοιχεία του διδαγμένου κειμένου.

Μονάδες 10

B2. «Πανταχοῦ δὲ μνημεῖα κακῶν τε κάγαθῶν αἴδια ξυγκατοικίσαντες»: Γιατί ο Περικλῆς αναφέρεται ἐδῶ ὄχι μόνο στις επιτυχίες ἀλλὰ και στις αποτυχίες της Αθήνας;

Μονάδες 10

B3. Να αναλύσετε τη βασική επιφύλαξη που διατυπώνει ο Περικλῆς — στο μεταφρασμένο κείμενο που ακολουθεῖ — σχετικά με τη δυνατότητα του λόγου να πείσει τους ακροατές και να εκθέσετε το ἐπιχείρημα, με το οποίο παρακάμπτει τὴν ἐπιφύλαξη αὐτὴ στο παρακάτω ἀπόσπασμα: «ὡς οὐ λόγων ἐν τῷ παρόντι κόμπος τάδε μᾶλλον ἢ ἔργων ἐστὶν ἀλήθεια, αὐτὴ ἢ δύναμις τῆς πόλεως, ἦν ἀπὸ τῶνδε τῶν τρόπων ἐκτησάμεθα, σημαίνει». (κεφ. 41)

Θουκυδίδη Περικλέους Ἐπιτάφιος, (35)

[...] Γιατί είναι δύσκολο να μιλήσει κανείς μ' επιτυχία, ἐκεῖ που με κόπο εξασφαλίζεται ἡ ἐντύπωση ὅτι λέει τὴν ἀλήθεια. Κι αὐτό, γιατί ὁ ἀκροατὴς που ξέρει καλά τα γεγονότα και τ' ἀκούει μ' εὐνοϊκὴ διάθεση, ἴσως θα σχημάτιζε τὴ γνώμη ὅτι τα λεγόμενα εἶναι κάπως κατώτερα, σε σύγκριση μ' αὐτὰ που και θέλει ν' ἀκούει και τα ξέρει καλά· ὅμως, αὐτὸς που δεν τα γνώρισε, θα σχημάτιζε τὴ γνώμη πως πρόκειται για υπερβολές, ἐπειδὴ νιώθει φθόνον, ἀν τυχόν ἀκούσει κάτι που ξεπερνά τὴ δική του δύναμη. Γιατί μόνο ὡς ἐκεῖνο τὸ σημεῖο ἀνέχεται ὁ ἄνθρωπος ν' ἀκούει ἐπαίνους που λέγονται για ἄλλους, ὡς ἐκεῖ που κι ὁ καθεὶς πιστεύει ὅτι εἶναι ἰκανὸς να κατορθώσει κάτι ἀπ' ὅσα ἀκουσε· ὅμως, για καθεὶν που ξεπερνά τὴ δύναμή του, κυριεύεται ἀπ' τὴν πρώτη στιγμή ἀπὸ φθόνον, κι ἔτσι δεν δίνει πίστη.

Μονάδες 10

- B4.** Ποιοι παράγοντες συνέβαλαν στη διαμόρφωση της προσωπικότητας του Περικλή;
Μονάδες 10
- B5.** Να γράψετε δύο ομόρριζες λέξεις της νέας ελληνικής γλώσσας, απλές ή σύνθετες, για καθεμιά από τις παρακάτω λέξεις του κειμένου:
παίδευσιν, εὐτραπέλως, κατάμεμψιν, ἐσβατόν, λειπομένων.

Μονάδες 10

Γ. Αδίδακτο κείμενο
Ξενοφώντος Απομνημονεύματα Δ. IV.16.

Ἀλλὰ μὴν καὶ ὁμόνοιά γε μέγιστόν τε ἀγαθὸν δοκεῖ ταῖς πόλεσιν εἶναι καὶ πλειστάκις ἐν αὐταῖς αἶ τε γερουσίαι καὶ οἱ ἄριστοι ἄνδρες παρακελεύονται τοῖς πολίταις ὁμονοεῖν, καὶ πανταχοῦ ἐν τῇ Ἑλλάδι νόμος κεῖται τοὺς πολίτας ὁμνύναι ὁμονοήσειν, καὶ πανταχοῦ ὁμνύουσι τὸν ὄρκον τοῦτον· οἶμαι δ' ἐγὼ ταῦτα γίνεσθαι οὐχ ὅπως τοὺς αὐτοὺς χοροὺς κρῖνωσιν οἱ πολῖται, οὐδ' ὅπως τοὺς αὐτοὺς ἀλητὰς ἐπαινῶσιν, οὐδ' ὅπως τοὺς αὐτοὺς ποιητὰς αἰρῶνται, οὐδ' ἵνα τοῖς αὐτοῖς ἡδῶνται, ἀλλ' ἵνα τοῖς νόμοις πείθωνται. τούτοις γὰρ τῶν πολιτῶν ἐμμενόντων, αἱ πόλεις ἰσχυρόταται τε καὶ εὐδαιμονέσταται γίνονται· ἄνευ δὲ ὁμονοίας οὐτ' ἂν πόλις εὖ πολιτευθεῖη οὐτ' οἶκος καλῶς οἰκηθεῖη.

- Γ1.** Να μεταφράσετε στο τετράδιό σας το κείμενο.

Μονάδες 20

- Γ2.α.** Να μεταφέρετε στο τετράδιό σας τους παρακάτω πίνακες, στα κενά των οποίων θα συμπληρώσετε τους τύπους που ζητούνται. (Η αντωνυμία να γραφεί στο γένος και στον αριθμό που βρίσκεται ο τύπος του κειμένου, που δίνεται).

εὐδαιμονέσταται
Επίρρημα
Θετικός _____ **Συγκριτικός**

τούτον
Αντωνυμία
Γενική _____ **Δοτική** _____ **Κλητική**

Μονάδες 5

- Γ2.β.** Να γράψετε τους ζητούμενους τύπους για καθεμιά από τις παρακάτω λέξεις του κειμένου:
αἰρῶνται: το δεύτερο ενικό πρόσωπο της ευκτικής και της προστακτικής του αορίστου β´ στη φωνή που βρίσκεται.
πείθωνται: τον ίδιο τύπο στον παθητικό αόριστο.
ἐμμενόντων: το δεύτερο ενικό πρόσωπο της οριστικής του μέλλοντα και του αορίστου στη φωνή που βρίσκεται.

Μονάδες 5

- Γ3.α.** Να αναγνωρίσετε συντακτικά τις παρακάτω λέξεις του κειμένου:
ἀγαθόν, εἶναι, ταῦτα, τούτοις, τῶν πολιτῶν.

Μονάδες 5

Γ3.β. «οί ἄριστοι ἄνδρες παρακελεύονται τοῖς πολίταις ὁμονοεῖν»:

Να μεταφέρετε τον πλάγιο λόγο σε ευθύ (Μονάδες 2) και να δικαιολογήσετε την απάντησή σας (Μονάδες 3).

Μονάδες 5

Διευκρίνιση

Στο τέλος της **εκφώνησης της ερώτησης Β1** προστίθεται: (κεφάλαιο 41)

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

A. ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Και αφού παρουσιάσαμε τη δύναμη μας με μεγάλες απτές αποδείξεις και βέβαια όχι χωρίς μάρτυρες, θα γίνουμε αντικείμενο θαυμασμού και από τους σύγχρονους και από τους μεταγενέστερους και χωρίς καθόλου να έχουμε ανάγκη από ένα Όμηρο ως υμνητή ούτε από κανέναν άλλο που με τα λόγια του θα δώσει μια πρόσκαιρη χαρά, την ιδέα όμως που θα σχηματιστεί για τα έργα μας η αλήθεια θα βλάψει, αλλά (θα προκαλούμε θαυμασμό), γιατί αναγκάσαμε κάθε θάλασσα και στεριά να γίνει πέρασμα στην τόλμη μας και στήσαμε παντού μνημεία αιώνια και των επιτυχιών μαζί και των αποτυχιών μας. Για μια τέτοια λοιπόν πόλη κι αυτοί εδώ, πιστεύοντας ότι ήταν καθήκον τους να μην χαθεί αυτή, πέθαναν πολεμώντας γενναία, και από όσους μένουν στη ζωή είναι φυσικό ο καθένας να θέλει με προθυμία να μοχθεί για χάρη της.

B.1

Μετά από τον ύμνο της Αθήνας και τον τονισμό της παιδευτικής δύναμής της, αποκαλώντας την "παίδευσιν της Ελλάδος", αναφέρεται στην πολύπλευρη ικανότητα του Αθηναίου πολίτη, τη μεγάλη ευστροφία του και την αυτάρκειά του, "καθ' ἑκάστον δοκεῖν ... αὐταρκες παρέχεσθαι". Υπάρχει ένας χαρακτηρισμός του Αθηναίου πολίτη ουσιαστικός: σε πολλές και ποικίλες εκδηλώσεις της ζωής μπορεί με "χάρη και ευστροφία" να παρέχει τον εαυτό του ακεραιωμένο. Η αυτάρκεια που χαρακτηρίζει την Αθήνα, χαρακτηρίζει και τον πολίτη της. Μπορεί ο κάθε Αθηναίος να είναι συγχρόνως τέλειος επαγγελματίας, πολιτικός, πολεμιστής, καλλιτέχνης κλπ. Αρκεί να αναλογιστεί κανείς τους τομείς που διακρίθηκαν ο Σόλων (νομοθέτης, ποιητής, στρατηγός, έμπορος) ή ο Ξενοφών (στρατηγός, ιστορικός, φιλόσοφος, κτηματίας κλπ) ή και ο ίδιος ο Περικλής. Αυτή η ικανότητα της πολύπλευρης δραστηριότητας ήταν παιδευτικός καρπός της πολιτείας, απαύγασμα της "επιτηδεύσεως και των τρόπων" της Αθηναϊκής δημοκρατίας. Ανάμεσα στην πόλη και στον πολίτη υπάρχει μια διαλεκτική σχέση που διέπει τη δομή όλου του Επιταφίου. Φυσικά πρέπει να τονιστεί ότι έρχεται σε αντιπαράθεση με τη μονολιθικότητα του Σπαρτιάτη που ήταν καλός πολεμιστής και τίποτα άλλο.

B.2

Στο χωρίο αυτό ο θαυμασμός του Θουκυδίδη για την Αθήνα και το μεγαλείο της παίρνει διθυραμβικό τόνο. Με τη λέξη "μνημεία" πρέπει να εννοηθεί κάτι που μένει και θυμίζει επιτυχίες ή αποτυχίες, νίκες ή ήττες και όχι κτίσματα επιβλητικά και σπουδαία, που θυμίζουν συμφορές στους εχθρούς και ευεργεσίες στους φίλους. Αποτυχία λ.χ. ήταν όταν τόλμησε η ελληνική πολιτεία να χτυπήσει την περσική δύναμη στη Μέμφη της Αιγύπτου (454 π.Χ.) ενώ επιτυχία ο θρίαμβος του Κίμωνα στις όχθες του Ευρυμέδοντα (468 π.Χ.) στην Παμφυλία της Μ. Ασίας. Έτσι θέλει να τονιστεί ότι για την υστεροφημία ενός μεγάλου λάου η ανάμνηση μεγαλόπνοων επιχειρήσεων που απέτυχαν, έχει την ίδια σημασία με την ανάμνηση των θριάμβων του. Με την αποφυγή τονισμού μόνο των επιτυχιών δεν παρουσιάζεται υπερβολικός, μετριάζει τον διθυραμβικό τόνο του και κερδίζει σε αντικειμενικότητα.

B.3

Στο προοίμιο του Επιταφίου λόγου του ο Περικλής εκφράζει ορισμένες επιφυλάξεις σχετικά με την εκφώνηση του λόγου και τη δυνατότητα του ίδιου ως ομιλητή να πείσει τους ακροατές και να σταθεί / φανεί αντάξιος των προσδοκιών τους. Ο Περικλής λοιπόν εντοπίζει ορισμένες δυσκολίες που σχετίζονται με τη σύσταση του ακροατηρίου του. Συγκεκριμένα μέσα στους κόλπους των ακροατών / στο πλήθος των ακροατών διακρίνει αυτούς που ξέρουν καλά τα λέγοντα, προφανώς επειδή ήταν παρόντες σ' αυτά και πολέμησαν μαζί με τους νεκρούς κι αυτούς που δεν τα γνωρίζουν, πιθανότατα δηλαδή τους μεγάλης ηλικίας Αθηναίους που δεν έπαιρναν μέρος σε εκστρατείες εκτός Αττικής. Οι πρώτοι επιθυμούν να παρουσιαστούν τα πολεμικά γεγονότα με τρόπο που θα εξυψώσει και τους ίδιους. Αυτοί λόγω προσωπικής βίωσης και συμμετοχής παρασύρονται από το συναίσθημα και τηρούν μια "μεροληπτική" στάση. Οι δεύτεροι είναι περισσότερο δύσπιστοι και πιο απαιτητικοί. Αυτοί είναι διατεθειμένοι να αποδεχθούν μόνο όσα ανταποκρίνονται στις δικές τους δυνάμεις, ενώ αμφισβητούν όσα δεν μπορούν να κατορθώσουν. Αυτή η "δυσκολία" τους κατά τον ρήτορα εκπορεύεται από την φύση του ανθρώπου. Εδώ ο Περικλής ως καλός γνώστης της ψυχολογίας του πλήθους προβαίνει σε

μια διαχρονική ψυχολογική παρατήρηση για το φθόνο "γιατί μόνο ως εκείνο ... δε δίνει πίστη". Συμπερασματικά και οι δύο ομάδες των ακροατών περιορίζουν τον ρήτορα, στη μια περίπτωση λόγω της γενικότερης αδυναμίας του λόγου να αποδώσει τα σπουδαία κατορθώματα των νεκρών και στην άλλη λόγω της δυσκολίας αλλαγής της ανθρώπινης φύσης ή επέμβασης πάνω στην ανθρώπινη φύση. Ο Περικλής λοιπόν καλείται ν' ανταποκριθεί σ' ένα ιδιαίτερος απαιτητικό ρόλο επιτυχαίνοντας το "μετρώως εἰπεῖν", ένα λόγο δηλαδή που θα κρατήσει το σωστό μέτρο και θα αποφύγει τις υπερβολές προκρίνοντας την αλήθεια.

Στο κεφάλαιο 41 ο ρήτορας ανακεφαλαιώνει, πριν περάσει στον έπαινο των νεκρών, τον έπαινο της πολιτείας και των τρόπων που προηγήθηκε καταλαμβάνοντας ένα μεγάλο μέρος του λόγου (κεφ. 37 - 41).

Αξίζει να παρατηρήσουμε ότι ο ρήτορας τονίζει με emphaticό τρόπο τη δύναμη της πόλεως, στρατιωτική και οικονομική, μια δύναμη που είναι αποτέλεσμα των τρόπων ζωής (δημοκρατικό πολίτευμα - ελευθερία και αξιοκρατία κεφ. 34, απόλαυση πνευματικών και υλικών αγαθών και ευημερία σε καιρό ειρήνης κεφ. 38, άνετη πολεμική αγωγή κεφ. 39, συνδυασμός θεωρίας - πράξης κεφ. 40) για τους οποίους διεξοδικά μίλησε παρακάμπτοντας την τυπική δομή των επιταφίων. Αυτή λοιπόν η δύναμη αποτελεί κατά τον Περικλή το πλέον αδιάσειστο τεκμήριο της υπεροχής και του μεγαλείου της Αθήνας. Έτσι ο λόγος του δεν περιέχει ωραιολογίες, υπερβολές και κομπασμούς "ὡς οὐ λόγων ... κόμπος τάδε" δεν εκπορεύεται από μια υπέρμετρη εγκωμιαστική διάθεση, αλλά βρίσκεται σε απόλυτη αντιστοιχία με τα έργα. Ο στόχος του ρήτορα με τη δήλωσή του αυτή είναι να πείσει τους ακροατές του για την αλήθεια των όσων περιέχονται στο εγκώμιό του, ώστε να μην τα εκλάβουν ως μεγαλαυχίες που απέχουν από την πραγματικότητα. Έτσι η αλήθεια των έργων, η αντικειμενική παρουσίασή τους από τον ρήτορα διαλύει οποιεσδήποτε αμφιβολίες ή επιφυλάξεις. Η Αθήνα έχει κερδίσει το θαυμασμό των συγχρόνων και των κατοπινών με απτές αποδείξεις κι αψευδείς μάρτυρες. Το μεγαλείο και η δύναμή της είναι αδιαμφισβήτητα και ικανά να κάμψουν τις επιφυλάξεις και των πιο δύσπιστων ακόμα.

B.4

Σελ. 20 "Η πτυχή όμως της λαμπρής σταδιοδρομίας ... με την περίφημη Ασπασία από την Μίλητο."

B.5

παίδευσιν:	εκπαίδευση - παιδί
εὐτραπέλωσ:	εκτροπή - αποτροπή
κατάμεμψιν:	μομφή - μεμψιμοιρία
ἐσβατόν:	διάβαση - πρόσβαση
λειπομένων:	υπόλοιπο - έλλειψη

Γ.1 ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Επιπλέον, και η ομόνοια βέβαια θεωρείται ότι είναι το μεγαλύτερο αγαθό για τις πόλεις και παρά πολλές φορές σ' αυτές και οι γερούσιες και οι άριστοι άνδρες προτρέπουν τους πολίτες να ομνοοούν, και παντού στην Ελλάδα υπάρχει ο νόμος να ορκίζονται οι πολίτες ότι θα ομνοοούν, και παντού δίνουν τον όρκο αυτό. Εγώ, πάντως, νομίζω ότι αυτά γίνονται όχι για να εκφέρουν κρίση (επιβράβευσης) οι πολίτες για τους ίδιους χορούς, ούτε για να επιλέγουν τους ίδιους αυλητές, ούτε για να προτιμούν τους ίδιους ποιητές, ούτε για να ευχαριστιούνται με τα ίδια πράγματα, αλλά για να πειθαρχούν στους νόμους. Διότι, εάν οι πολίτες παραμένουν πιστοί σ' αυτούς οι πόλεις γίνονται ιδιαίτερα ισχυρές και ευτυχισμένες. Χωρίς ομόνοια, όμως, ούτε μια πόλη είναι δυνατόν να κυβερνηθεί σωστά, ούτε ένα σπιτικό να διοικηθεί καλά.

Γ.2.α

εὐδαιμονέσταται:

θετικός βαθμός:

εὐδαιμόνως

συγκριτικός βαθμός:

εὐδαιμονέστερον

τούτον:

γενική τούτου

δοτική τούτω

κλητική οὗτος

Γ.2.β

αἰρῶνται:

Ευκτική

ἔλοιο

Προστακτική

έλοῦ

πείθωνται: πεισθῶσι(ν)

ἐμμενόντων: ἐμμενεῖς (β' ενικό οριστ. Μελλ.)

ἐνέμεινας (β' ενικό οριστ. Αορ.)

Γ.3.α

ἀγαθόν: κατηγορούμενο στο "ὁμόνοια" με συνδεδετικό ρήμα το "εἶναι"

εἶναι: εἰδικό απαρέμφατο ως αντικείμενο στο "δοκεῖ" (προσωπική σύνταξη)

ταῦτα: υποκείμενο στο "γίγνεσθαι" (ετεροπροσωπία)

τούτοις: αντικείμενο στο "ἐμμενόντων"

τῶν πολιτῶν: υποκείμενο στο "ἐμμενόντων" (γενική απόλυτη).

Γ.3.β

"ὦ πολῖται, ὁμονοεῖτε"

Αἰτιολόγηση: Το "ὁμονοεῖν" εἶναι τελικό απαρέμφατο πλάγιου λόγου επιθυμίας εξαρτημένο από το βουλητικό - κελευστικό ρήμα "παρακελεύονται".

Το τελικό απαρέμφατο, ως γνωστό, αντικαθιστά ἔγκλιση επιθυμίας του ευθέος λόγου, και επειδή δηλώνει παραίνεση - προτροπή σε β' πρόσωπο, στον ευθύ λόγο μετασχηματίζεται σε προστακτική.